

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

sätta sig in i mycket krävande problem, och han lyckas många gånger avvinna det redan förut så väl utnyttjade materialet nya aspekter. För en större publik (som boken också vänder sig till) kan den tjäna som introduktion i litteraturhistorisk metodik av traditionellt snitt. Däremot är den inget bidrag till litteraturforskningens metodiska förnyelse. Det inställer sig en viss besvikelse över att Magnus von Platen trots stöd i en rik erfarenhet föredrar dessa gamla problem i stället för att uppsöka mera obearbetade forskningsområden. Man frågar sig om det inte vore hälsosammast att låta sekelgamla tvistefrågor vila. De skymmer alltför lätt sådant som verkligen är av vikt. Och deras lösning lär lättast komma som en delprodukt, när väsentligare sammanhang rullas upp.

Sven-Bertil Jansson

GUNNAR TIDESTRÖM: *Dikt och bild*. Gleerup. Lund 1965.

Gunnar Tideströms vackra planschverk »Dikt och bild» är avsedd för undervisningen på gymnasier och universitet. Den kommer att fylla sin plats. I den rätte lärarens hand skall 99 sidor skänka värdefull information och den hundrade bör (fortfarande under samma lärares ömma hand) kunna ge upphov till stimulerande kritik och debatt.

Man är glad att kunna konstatera detta för onekligen har verket genomförts på äventyrliga premisser. Underrubriken är »Epoker och strömningar. Glimtar av samspelet mellan konst, litteratur och liv». *Samspelet*, var det. Man griper efter boken fylld av onda aningar. Saken har varit föremål för alldeles för mycket kvacksalveri under årtiondena för att man skall stå oberörd inför nya försök. Men Tideström löser smart sin uppgift, eller rättare reducerar den till det möjliga: han samlar materialet och sammanställer det kronologiskt, berättar om konst och om litteratur och drar sig sedan diskret tillbaka. Sambandet visar han genom att lägga pussel med samtida text och bild på ett uppslag och överläter sedan reflexionerna över eventuella stilförbindelser eller kausalförhållanden åt läsaren.

I de fall där det inte finns ett manifest samband av typ bokillustration eller deklarerad påverkan, är denna diskreta väg den enda försvarliga och förmodligen också det enda sättet att komma ifrån det gigantiska företaget att teckna tider och stilar i konst, alla kategorier, från grekerna till nu, med ansiktet i behåll. Att sedan de föreslagna bildtext-sammanställningarna kan leda till övertolkning när materialet kommer i mindre förfarna händer än Tideströms är en annan sak. (Förmodligen behövs en kompletterande lärarhandledning med massor av varningsskyltar vid användningen på fältet.)

Tideströms framställning har bredd. Författaren strör ambitiöst omkring sig uppslag till forskning och frikopplar med infall och fynd — roligt, nyttigt och ibland nöjsamt lättfärdigt i tankegången. Han meddelar förträffliga bildbeskrivningar av grekiska gravreliefer och moderna målningar, utnyttjar det rika stoffet från renässansens »ut pictura poesis»-lära och finner omvittnade relationer mellan barocktänkarens teorier och samtida bilder. Han illustrerar Winckelmann med den hedern och reserverar sig klokt (under hänvisning till teatern) mot sammanställningen Poussin och Racine efter att först som så många före honom ha pekat på likheter. Han sammanför fördarwinisten Saint-Hilaire med Balzac och Grandville — den förres förord till *Comédie Humaine* om likheterna mellan människor och djur och den senares karikatyrsamling om djurens offentliga och privata liv. Han samlar togaklädda diktare under »Skönhetskult i antikdrapering» och en vacker ensemble av »Författare- och konstnärroller» från sista sekelskiftet.

Uppräkningen av lockande uppslag — uppslag i två betydelser — kunde mångfaldigas. Ibland beklagar man (inte så mycket för läsarens skull som för författarens egen) att han inte lika frikostigt redovisat källor och föregångare som andra data. Citeringen sträcker sig i allmänhet inte utanför den trängre vänkretsen. Det begränsar den bildningstörstandes möjlighet att gå till originalet för att läsa mer, men dessutom kommer det Tideströms egna insatser att sjunka in i den anonyma massan av lån och reminiscenser. Vid åtskilliga tillfällen har man intryck att en lyhörd bildbeskrivning eller uppmärksam diktolkning kan vara helt och hållet hans egen men helt säker är man inte. Och det är synd. I förordet står att man någonstans i Uppsala kan finna en litteraturför-

teckning, vilket låter betryggande, men listan över direkta referenser som skulle gjort sig så utmärkt längst bak i boken i grannskapet av Tora Göranssons förträffliga bildförteckning, den får man titta i månen efter.

Naturligtvis kan man i detta omfångsrika verk finna udda besynnerligheter också i den löpande framställningen. De huvudkategorier av samband över konstarterna som författaren redovisar redan i förordet är: 1. litteraturinspirerad konst inklusive bokillustrationer, 2. diktverk som handlar om eller stimulerats av bildkonst, vidare 3. dikter om konstnärer och 4. porträtt av författare, samt slutligen 5. bildkonst skapad av diktare och 6. dikt av bildkonstnärer. Ytterligare har med all rätt ett stort antal 7. scenbilder från teatern infogats och till slut (mer förbryllande) en mängd i och för sig utmärkta musikanalyser skrivna av Alf Nordquist.

Av dessa grupper finns det en som visserligen i sig själv är ytterst plausibel men som blivit äventyrligt behandlad. Det är författarporträtten som Tideström alltför gärna lägger till grund för små studier i karaktärsanalys. Genren har man sett prov på förut, främst just i bildtexter och just i litteraturhistoriska verk. Det är som om seriösa män blev ystra som kalvar om våren, när de får leka amatörpsykologer till bild. Tideström är långt ifrån den värste och ändå. Han ser furstar vars ansikten utstrålar »vitalitet, aptit och brutalitet», den arme Rabelais' drag är grobianartade, Boileau framstår på ett porträtt som »temperamentsfull och resolut», Saint-Simon visar sig »förgrämd och sur» och med ledning av en bild av Ignatius Loyola påstås att man kan se att han är en blandning av »munk, intellektuell och officer», medan det om El Grecos storinkvisitor sägs (sedan man fått höra att han var blodig i sitt umgänge med kättare), att han har »ett ansikte som man inte glömmer». Ja, gärna det. Målningen som finns i replik på Prado är utmärkt. Men textförfattaren vill tydligen med sina ord säga att mannen ser elak ut vilket man knappast upptäcker förrän man känner hans jobb. Dessförinnan kan det vara fråga om vilken torrhumoristisk matematiklärare som helst.

Tideström, som i själva verket vet bättre, har infört en vettig reservation mot ofoget (sid. 125), men han drar, som synes, inte alltid själv konsekvenserna av sin vetenskap.

Ju längre fram man kommer mot vår egen tid desto mer inspirerat skriver författaren och desto sakkunnigare levererar han sina sammanställningar av ord- och bildkonstverk. Det är uppenbart att med rikedom följer en svårighet att överblicka materialet: någon gång kan en förenkling eller en övertydlig gruppering irritera, andra gånger får skenlikheter gälla för verklighet eller alltför små excerpter läggas till grund för klassificering. Så har Johannes V. Jensen råkat hamna under rubriken. »Kraftkult», och under »Symbolistisk bokkonst» samlas ett antal tyska, engelska och svenska bokomslag och illustrationer, oftast i Jugend, bara inte ett enda verk knutet till någon av »symbolisternas» böcker; och detta trots att symbolistkolans diktare verkligen råkade vara specialister just på synästesier, förmenta korrespondenser mellan bild och ord, bildvers och bokkonst. Också annat är egendomligt. Tideström är tydligen kritisk mot spontanism (på grundval av en mycket diskutabel teori) och arg på vad han kallar »Lektyrindustrin» (i stället för att tacksamt ta emot tillfället att på bredden presentera dess storartad signifikativa schabloner) och han skriver om formernas och livets rationalisering under den värdeladdade rubriken »Likrikning». Men sådant är dock undantagsfall. I allmänhet framträder inte Gunnar Tideström som konservativ äldre gentleman utan fylld av lystnad att se, upptäcka och förstå.

I en bok som innehåller så mycket som Tideströms kan det vara småskuret att klaga över sådant som inte finns. Men egendomligt är dock att författaren har tackat nej till samtliga de tre stora svenska exemplen på författare som direkt målat sig in i sitt författarskap. Om dessa tre — Strindberg, Heidenstam och Harry Martinson — och deras hand vid penseln står endast flyktiga kommentarer; endast enstaka reproduktioner belyser deras verk. Och det är för litet. De tre utgör måhända Sveriges enda delaktighet i problemet »dikt och bild», om man ser saken som en fråga av internationell räckvidd. Osäkert är om vi inom de övriga sex kategorierna i listan ovan har något eget väsentligt att komma med.

I förbigående: det sägs att Heidenstam »givetvis» såg Delacroix »Sardanapals död», när han vistades som målarelev i Paris under 1880-talet. Detta skulle ha satt spår i Hans Alienus. Det sista är nog riktigt, men det enda som är *säkert*, är att Heidenstam *inte*

hade sett Delacroix målning i original när han skrev Hans Alienus. Den fanns i London under hela 1880-talet och köptes tillbaka till Paris först långt efter den tid då Hans Alienus skrevs. (Däremot var en mängd kopior och stick från målningen spridda i Paris. Bland annat brukade J. L. Gérôme, Heidenstams lärare på Beaux-Arts, använda den sortens förlagor för sina elever.)

Men invändningar mot missgrepp i detaljer väger lätt i ett verk med en omfattning och kvalitet som Gunnar Tideströms. Med fantasi och sakkännedom lägger han pusslet med kulturens fragment. Partier som det stora om Pär Lagerkvist ger på några sidor ett av de bästa exempel jag känner på sammanfattande dikt/bild-analys (och den är, det vet man från annat håll, helt författarens egen). Och hans framställning av krigsupplevelserna i konstverken, eller av ångestens och vilshetens bilder med George Tookers magnifika *The Subway* och *Guttosos Boogie-woogie* i centrum, eller den finurliga sammanställningen av simultanstimuli i fyra konstarter: litteratur, teater, film och konst, hör också till exemplen på ett kraftfullt men ömsint grepp om svåra medier.

Dikt och bild är ett koncentrerat verk men de vackra, bildrika sidorna (sign. Harry Kumlien) ger behag åt tätheten. Ingen tvekan: man gratulerar skolor och lärare och alla andra intresserade till Gunnar Tideströms verk.

Ingvar Holm